

ביאורים

בבואו לבאר את סוגי הדברים שנבראו בעולם, שכאמור, ידיעתם מביאה לאהבת ה' וליראתו, הרמב"ם מפרט תחילה את מבנה עולם הרוח, המכונה 'מעשה מרכבה'. החלק הזה מתאר את השתלשלות הקשר וההשגחה מהבורא הנבדל אל העולם הגשמי. בעולם הגשמי כל הנבראים מורכבים מחומר וצורה, כלומר מרעיון ומשמעות שבאים לידי ביטוי דרך גוף ממשי. אולם ישנה הבחנה בין הברואים הקיימים על כדור הארץ, שהם מתבלים עם הזמן עד לכליה, לבין הכדורים והכוכבים עצמם שלא חל בהם שינוי. בעולם הרוחני, לעומת זאת, הנבראים הם בעלי צורה בלבד בלי חומר. הנבראים הללו מכונים מלאכים, שכל אחד מהם הוא בעצם שכל ללא גוף, ולכן הוא בעל יכולת גבוהה יותר ממי שיש לו שכל אנושי מוגבל. בעולם הגשמי הנבראים שונים זה מזה על ידי הגוף החיצוני. בעולם הרוחני, שבו אין גוף, השינוי נובע מהיכולת השכלית המיוחדת של כל מלאך. המלאכים מחולקים לקבוצות שונות שמציינות את מידת הידיעה וההשגה שלהם את ה', ועל פי זה נקבעים גם השמות שלהם. המלאכים במעלה התחתונה ביותר הם החוליה המקשרת בין המציאות הנבדלת לבין המציאות הגשמית שלנו. לדברי הרמב"ם, לשכל של הנביא יש מגע עם השכל של המלאך בעת הנבואה, וכך הוא זוכה להשגה על אנושית.

למלאכים אין כנפיים והם אינם עשויים מאש, כפי שהבורא עצמו איננו כזה. באותו אופן שיש להבין את התיאורים הגשמיים המופיעים בתנ"ך ביחס לה', כך יש להבין את התיאורים ביחס למלאכים - הכל משל. הדבר האמיתי הוא מופשט לגמרי.

גם העולם הגשמי וגם העולם הרוחני, נבראו על ידי ה', ולכן לעולם יהיה פער בין הבורא לבין העולם הנברא, גם זה הרוחני. אולם לנבראים הרוחניים יש יתרון עלינו, הנבראים הגשמיים, כיוון שהשכל שלהם משוחרר ממגבלות הגוף, בדומה להשגת האדם את ה' לאחר הסתלקות הגוף בשעת המיתה.

הרחבות

• יצירה ופירוק בכוכבים

נְהוּיִן וְנִפְסְדִין. ההבנה שגרמי השמים (הכוכבים והגלגלים) "אינם משתנים מגוף לגוף... כמו הראשונים", היא לפי מושגים ישנים (ראה להלן פרק ג), אך כיום ידוע שיסודות החומר (האטומים) בכוכבים זהים ליסודות שבכדור הארץ.

• נבואת מלאך

שָׂרְאוּ הַמְּלָאָךְ אֶשׁ וּבַעַל כְּנָפִים. כבחזון הנביא יחזקאל [א], ולעולם אין אדם רואה מלאך במציאות אלא בחלום או בנבואה. משמעות "כנפי" המלאכים היא 'סתר', שמהותם נסתרת ונעלמת ממנו ולא שיש להם כנפיים גשמיות [מורה נבוכים א, מג].

• מדרגת האדם ומדרגת המלאכים

דַּעַה שְׂאִין כַּח בְּנֵי אָדָם הַמְּחַבְּרִין מַגְלָם וְצוּרָה יָכוֹל לְהַשִּׁיג וְלִידַע כְּמוֹתָהּ. לדעת הרמב"ם, המלאכים והכוחות השמימיים עולים על האדם בהשגת הבורא. אולם מבחינות מסוימות דווקא מדרגת האדם עליונה יותר ממדרגת המלאכים, כפי שכותב הרב חיים מולוז'ין: "ודאי מלאך גדול מהאדם, הן בעצם מהותו, הן בגודל קדושתו ונפלאות השגתו, אין ערך ודמיון ביניהם כלל... אמנם בדבר אחד, יתרון גדול לאדם מהמלאכים... רק האדם לבדו הוא המעלה... את העולמות... בכוח מעשיו, מחמת שהוא כלול מכולם" [נפש החיים א, י]. לאדם יש כוח לקדם את העולם ולרום אותו. דוגמה לרעיון זה מביא הרב אריה ליב הלר מהמבול, שבו השחיתו המלאכים (ואף בעלי החיים) את דרכם [בראשית ו, יב, ילקוט שמעוני, בראשית, מד], שכן חטאיו של האדם וירידתו ממדרגתו השפיעו על התנהלותם של כל הנבראים וירד כל העולם עמו. על דרך זו הוא מסביר גם את פחדם של המלאכים מפני בריאת האדם, שכן על ידי מעשי האדם נקבע גם מעמדם הרוחני של המלאכים [שב שמעתתא, הקדמה, ג].

ג, כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו נחלק לשלשה חלקים: מהם ברואין שהן מחבְּרִין מַגְלָם וְצוּרָה, והם נְהוּיִן וְנִפְסְדִין. תמיד, כמו גופות האדם והבהמה והצמחים והמתכות; ומהן ברואין שהן מחבְּרִין מַגְלָם וְצוּרָה, אֲבָל אֵינָן מְשַׁתְּנִים מְגוּף לְגוּף וּמְצוּרָה לְצוּרָה כְּמוֹ הָרְאשׁוֹנִים, אֲלָא צוּרָתָן קְבוּעָה בְּגִלְמָן לְעוֹלָם, וְאֵינָן מְשַׁתְּנִים כְּמוֹ אֵלֹה, וְהֵן הַגְּלַגְלִים וְהַכּוֹכָבִים שֶׁבָּהֶן, וְאֵין גְּלָמָם כְּשֶׂאֵר גְּלָמִים וְלֹא צוּרָתָם כְּשֶׂאֵר צוּרוֹת.

ג, ומהן ברואין צורה בלא גלם כלל, והן המלאכים, שהמלאכים אינן גוף וגויה, אלא צורות נפרדות זו מזו. ד ומה הוא זה שהנביאים אומרים שראו המלאך אש ובעל כנפים? הכל במראה הנבואה ודרך חידה, לומר שאינו גוף, ואינו כבד כגופות הכבדים, כמו שנתאמר: "כי יי אלהיך אש אכלה הוא" (דברים ד, כד), ואינו אש - אלא משל; וכמו שנתאמר: "עשה מלאכיו רוחות", מִשְׁרָתֵי אֶשׁ לַהֲטֹ" (תהילים קד, ד).

ה ובמה יפרדו הצורות זו מזו, והרי אינן גופין? לפי שאינן שוין במציאתן, אלא כל אחד מהן למטה ממעלתו שלחברו, והוא מצוי מכחו, זה למעלה מזה, והכל נמצאים מכחו שלהקדוש ברוך הוא וטובו. וזה הוא שרמזו שלמה בחכמתו ואמר: "כי גבה מעל גבה שמו, וגבהים עליהם" (קהלת ה, ז).

ו זה שאמרנו 'למטה ממעלתו' - אינה מעלת מקום, כמו אדם שיושב למעלה מחברו, אלא כמו שאומרים בשני חכמים שאחד גדול מחברו בחכמה, שהוא למעלה ממעלתו שלזה, וכמו שאומרים בעלה, שהיא למעלה מן העלול.

ז, שני שמות המלאכים - על שם מעלותם הוא, ולפיכך נקראים: חיות הקדש, והם למעלה מן הכל, ואופנים, ואראלים, וחשמלים, ושרפים, ומלאכים, ואלהים, ובני אלהים, וכרובים, ואישים.

ז, כל אלו עשרה השמות שנקראו בהן המלאכים - על שם עשר מעלות שלהן הן. ומעלה שאין למעלה ממנה אלא מעלת האל ברוך הוא, היא מעלת הצורות שנקראת 'חיות'; לפיכך נאמר בנבואה שהן תחת הפסא. ומעלה עשירית היא מעלת הצורה שנקראת 'אישים', והם המלאכים שמוזכרים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה. לפיכך נקראו 'אישים', שמעלתם קרובה ממעלת דעת האדם.

ח, וכל הצורות האלו חיים ומכירים את הבורא, ויודעין אותו דעה גדולה עד למאד, כל צורה וצורה לפי מעלתה, לא כפי גדלו. אפלו מעלה הראשונה אינה יכולה להשיג אמתת הבורא כמה שהיא, אלא דעתה קצרה להשיג.

ח, אבל משגת ויודעת יתר ממה שמשגת ויודעת צורה שלמטה ממנה. וכן כל מעלה ומעלה, עד מעלה עשירית. ומעלה עשירית גם היא יודעת הבורא דעה שאין כח בני אדם המחבְּרִין מַגְלָם וְצוּרָה יָכוֹל לְהַשִּׁיג וְלִידַע כְּמוֹתָהּ. והכל אינן יודעין את הבורא כמו שהוא יודע עצמו.

גלם - חומר. צורה - המהות המיוחדת דבר אחד מדבר אחר, כגון שכלו של האדם, שבגללו הוא נקרא אדם (מילות ההגיון ט). נְהוּיִן וְנִפְסְדִין - נוצרים בעזרת היסודות ומתפרקים ליסודות. חידה - משל. יי אלהיך אש אכלה... משל - משל להשמדת המורדים בה' (מ"ג א, ב). וכמו שנתאמר - בתיאור הנהגת העולם: עשה מלאכיו רוחות - רוחות הטבע הן שליחיו של הקב"ה (מ"ג ב, ג). לפי שאינן שוין במציאתן וכו' - התשובה: הצורות (הישויות) נבדלות זו מזו בקרבה בשרשרת ההנהגה הבאה מה' ובאופי פעולתן, והנוצר מה' במישרין נמצא במעלה גבוהה מן הנוצר ממנו בעקיפין. עלה - סיבה, גורם. עלול - תוצאה, נגרם. אישים - נקראים גם 'השכל הפועל' (מ"ג ד, ד), 'והוא שרו של עולם' שמזכירים חכמים תמיד" (מ"ג ב, ו). ועל ידו ה' נותן צורות לישויות בעולמו (להלן ד, ו). תחת הפסא - כיסא הכבוד, משל לעליונות ה' (ראה יחזקאל א, כו, מ"ג א, ט). שמעלתם קרובה ממעלת דעת האדם - האישים קרובים אל ה' בשרשרת ההנהגה יותר מן האדם. לא כפי גדלו - של הקב"ה, שהוא אינסופי. כמו שהוא יודע עצמו - וזהו הביטוי העמוק של אחדות ה', שהרי אילו ידעתיו, הייתי, שאין הוא ודעתו שניים אלא אחדות שאין כמוה (כלהלן ט).

